

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертаційне дослідження
Рахіма Аміра Хуссейна
«Духовна медицина» Абу Бакра ар-Разі:
соціально-філософський аналіз»,
подане на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук за спеціальністю
09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії**

Дисертація Рахіма Аміра Хуссейна «Духовна медицина» Абу Бакра ар-Разі: соціально-філософський аналіз», що подана на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук до спеціалізованої вченої ради Д 41.053.02 при Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», присвячена вкрай *актуальній для вітчизняної та світової філософії темі*. Як справедливо наголошує дисертант, сьогодні є нагальним завдання «живої реактуалізації» соціально-філософських смислів духовно-інтелектуальної традиції середньовічного Сходу, періоду найвищого розквіту цієї культури, справжньої зустрічі з її науково-філософською спадщиною (с. 18-19 тексту дисертації). Особливу актуальність набуває в сучасних умовах радикальної медикалізації світової цивілізації в епоху пандемії COVID-19, формування граничних для людської природи режимів біовлади та біополітики, перевідкриття ідей, концепцій, практик медицини та здорового способу життя арабо-мусульманського Середньовіччя, одним з яскравих представників якого є головний персонаж представленого дисертаційного дослідження – персидський медик, філософ, вчений Абу Бакр ар-Разі, автор глибокої за змістом праці «Духовна медицина», яка досі залишається невідомою українській науковій спільноті і майже непрочитаною з урахуванням сучасних контекстів.

До обґрунтування актуальності даної роботи додам власні міркування виходячи з моїх наукових інтересів, тісно пов'язаних з філософією та психологією медицини і здоров'я, з позицій нових, запропонованих нами наукових напрямків – психосинергетики та альфалогії. Смісловим центром цих напрямків є концепція людиномірних (психомірних) середовищ, відкритих, нелінійних, таких, що

автора в контексті проекту «духовної медицини», притаманного епосі Мусульманського Ренесансу, котрий в свою чергу тлумачиться як соціокультурна універсалія. Саме в такій інтерпретації комплекс ідей, настанов, вправ та практик «духовної медицини» може стати предметом компаративістського аналізу і бути зіставленим з сучасними відповідними моделями, до яких можна в певному відношенні віднести і наші власні концептуальні моделі та терапевтично-реабілітаційні методики, що мають і соціальну, соціально-психологічну спрямованість².

Заслуговує на підтримку намагання дисертанта обґрунтувати концепт «соціокультурної універсалії» через звернення до теорії універсалій культури відомого в Україні та за її межами одеського філософа, професора Олександра Кирилюка, який на підставі теоретичних положень Київської школи філософії з її центральною темою «людина – світ» досліджує світоглядні категорії граничних підстав в універсальних вимірах культури (див. С. 63-64 дисертації). Таким чином, Рахім Амір Хуссейн не залишає один зі своїх базових термінів «соціокультурна універсалія» лише на рівні декларативної самозрозумілості, а занурює його у проблемне поле сучасної соціальної філософії.

Виходячи з мети визначаються завдання, об'єкт та предмет дослідження. Усі ці найсуттєвіші положення сформульовані досить коректно, вони в стислому вигляді містять головні тематизації дисертаційної роботи. Оглядаючи текст, можна сказати, що очікувана мета в цілому досягнута. Представлена кандидатська дисертація є глибокою за змістом і багаторівневою в структурному відношенні. Рахім Амір Хуссейн, доводячи основні положення роботи, інтегрує матеріал різних сфер філософського та соціогуманітарного знання, теоретичний доробок східних та західних науковців, роботи українських філософів. Він продемонстрував

² Ершова-Бабенко И. В. Концептуальные модели психосинергетики и их применение в областях медицины, психологии, нанотехнологий. Психосинергетика: методологический статус, теория и практика. Юбилейный сборник научных трудов И. В. Ершовой-Бабенко/Ред.-сост. В. Б. Ханжи, Н. В. Крицова. Одесса: Феникс, 2020. С. 183-248.

достатнє знання проблеми, здатність здійснювати кваліфікований соціально-філософський аналіз обраної теми, що відповідає рівню знань, вмінь та компетенцій кандидата філософських наук зі спеціальності «соціальна філософія та філософія історії».

Науково-теоретичним результатом дисертаційного дослідження стали положення, які у концентрованому вигляді знайшли адекватне відображення у позиціях наукової новизни. Дійсно, в роботі вперше у соціально-філософському ракурсі представлені сутність та зміст ідейного комплексу (проекту) «Духовної медицини» видатного персидського мислителя, медика, вченого-енциклопедиста Абу Бакра ар-Разі. Серед інших позицій наукової новизни (с. 23-25 тексту дисертації) ми акцентуємо те, що автор дослідження визначив принципи гармонійної взаємодії інтелектуалів та влади в арабо-мусульманському світі в епоху Мусульманського Відродження та запропонував деякі шляхи реактуалізації цих принципів для досягнення соціальної рівноваги, сталого та прогресивного розвитку сучасного соціуму на усіх його рівнях (індивід – спільнота (міська спільнота) – суспільство в цілому – глобальний соціальний універсум). Майже вперше архітектоніка, зміст та структура трактату «Духовна медицина» детально розглянуті як соціальне замовлення влади та суспільства на формування «розумної людини» та ідеального громадянина, що значно посилює соціально-філософську спрямованість даної кваліфікаційної роботи.

Зазначивши, що дисертаційне дослідження в цілому досягло своєї мети, перейдемо до аналізу власне тексту дисертації. Дисертаційне дослідження Рахіма Аміра Хуссейна має достатньо чітку структуру, в кінці кожного розділу робляться самостійні висновки. Між усіма розділами і підрозділами простежується логічний взаємозв'язок і послідовність викладу результатів дослідження. Дисертація складається з трьох розділів, що містять вісім підрозділів. Список літератури містить 338 позицій, серед них близько ста найменувань – наукові джерела на англійській та арабській мові.

Перший розділ «Теоретико-методологічні засади соціально-філософського аналізу «Духовної медицини» Абу Бакра ар-Разі» систематизує широке коло міждисциплінарних джерел за темою. Автор представляє філософську спадщину видатного персидського інтелектуала у двох принципово важливих контекстах: а) Мусульманський Ренесанс (Ірано-Центральноазіатське Відродження); б) сучасні тенденції цивілізаційного розвитку, публічна сфера, становлення біоетичної парадигми та інтеркультурної медицини. Незважаючи на те, що в українській філософії та ісламознавстві фігура Абу Бакра ар-Разі не розглядалась, Рахім Амір Хуссейн спирається на підхід вітчизняного дослідника філософської думки арабського світу М. Якубовича, який визначив «імпліцитну наявність спільних логіко-сміслових та змістовно-концептуальних паралелей між українською та арабською філософськими традиціями» (с. 44-45 тексту дисертації). Таким чином, даною дисертацією окреслені шляхи імплементації спадщини «Арабського Галена», Разеса (давні латинізовані означення ар-Разі) в вітчизняний гуманітарний простір. Цілком підтримую те, що серед інших теоретико-методологічних настанов дисертант обирає евристичний ресурс психосинергетики, який дозволяє вирішити важливі дисертаційні завдання. Далі, вже в критичній рубриці оцінимо, наскільки вдало застосовується цей ресурс. Також в першому розділі автор виявляє соціально-філософські ракурси проекту «духовної медицини», справедливо підкреслено, що для ар-Разі та його сучасників – авторів інших версій «духовної медицини», людина – суспільна істота, тут їх погляди співпадають з Аристотелем. Духовна і фізична досконалість та добродієність є в цій моделі базовою ознакою ідеального громадянина, члена будь-якої соціальної спільноти.

В фокусі уваги другого розділу «Духовна медицина» Абу Бакра ар-Разі в соціокультурних вимірах ісламської цивілізації (в контексті міжкультурного діалогу)» знаходиться складний суперечливий феномен «Мусульманського Ренесансу». Саме таку назву завдяки швейцарському сходознавцю А. Мецу отримав період IX-X століття в історії країн Сходу. Дисертант достатньо повно окреслює цю дуже важливу смислову рамку дослідження і параметри гострої,

вкрай актуальної сьогодні полеміки. З одного боку, вважається, що гуманізм європейського Відродження був би неможливий без раннього розквіту мусульманській культурі в регіоні Ірану* та Центральної Азії. З іншого боку, формується і набирає силу радикально протилежна позиція заперечення ролі мусульманської культури у становленні європейської цивілізації, висувається теза про те, що засади християнської Європи та ісламського Сходу нібито кардинально несумісні (с. 86 тексту дисертації). Цей значущий цивілізаційний контекст також посилює соціально-філософську складову дисертації. Слід сказати, що дисертант обгрунтовано доводить через ситуаційний та інтелектуально-біографічний аналіз життя та творчості Абу Бакра ар-Разі першу точку зору на «Ісламське Відродження» і відповідно до цього окреслює умови можливості міжкультурного діалогу. Одна з позицій такого діалогу – яким має бути специфічний статус інтелектуала-філософа в суспільстві? Рахім Амір Хуссейн, звертаючись до широкого кола джерел, демонструє культурні особливості мусульманської цивілізації того часу – перебування мислителя-універсала в безпосередньому оточенні правителя в якості радника, суттєвий вплив універсала-науковця на соціокультурні процеси. Ця обставина, на думку автора роботи, з якою я погоджуюсь, складає соціальну умову проекту «духовної медицини».

Третій розділ «Духовна медицина» Абу Бакра ар-Разі: реконструкція, експлікація та актуалізація соціально-філософських смислів» доволі складний за своєю архітектонікою. Перші два підрозділи містять ретельний, детальний, іноді занадто деталізований герменевтичний текстуальний аналіз кожного розділу середньовічного трактату «Духовна медицина». Автор справедливо наголошує, що цей твір частіше визначають як варіант медичної етики і навіть ніколи не розглядають у соціально-філософському ракурсі, як «соціальне замовлення на формування «розумної людини» та ідеального громадянина», з точки зору «засад соціальності та соціокомунікативних аспектів пороків і чеснот» (підрозділи 3.1. та 3.2.). А підрозділ 3.3. – це різкий стрибок в нашу живу сучасність, де проект «духовної медицини» постає як своєрідна оптика бачення сучасних соціальних та цивілізаційних реалій і викликів, серед яких для дисертанта найважливіші:

тотальна медикалізація суспільства, інтеркультурна медицина, холістична філософія здоров'я, медична аксіологія й біоетична парадигма. Можна погодитися з думкою автора; «сильним аргументом у міжкультурному діалозі щодо повернення в нових соціально-цивілізаційних та біотехнологічних умовах сьогодення людини до самої себе, до гармонійного поєднання духовного та фізичного, внутрішнього й зовнішнього, природного та штучного, аргументом у суперечці з сучасними ісламофобами, буде реактуалізація базових ідей та настанов «Духовної медицини» Абу Бакр ар-Разі» (с. 157-158 тексту дисертації).

У цілому представлена дисертація є завершеною науковою працею, результати якої характеризуються значною науковою новизною та вирішують конкретне наукове завдання: здійснення соціально-філософського аналізу проекту «Духовної медицини» видатного персидського мислителя Середньовіччя Абу Бакра ар-Разі в сучасних цивілізаційних контекстах (с. 19 тексту дисертації). Рахім Амір Хуссейн в цілому успішно виконав поставлені завдання дослідження та відобразив основні наукові положення у 11 публікаціях, серед яких 5 статей – у наукових фахових виданнях, зареєстрованих МОН України, 1 – у виданні, що входить у міжнародні наукометричні бази. Зміст, структура, результати роботи, основні висновки, викладені в авторефераті, відображають основні положення дисертації.

Високо оцінюючи теоретичний внесок дисертації Рахіма Аміра Хусейна, необхідно висловити деякі дискусійні положення і зауваження.

По-перше, підтримуючи в цілому застосування у роботі ідей та практик психосинергетики, наголошуємо, що автор не до кінця використав евристичний потенціал напрямку, який ми запропонували.

По-друге, Рахім Амір Хуссейн заявляє про поліконтекстуальність свого дослідження і описує три важливих його контексти, серед яких: підходи видатних медиків-мислителів України, що поєднали у своїй професійній діяльності та духовно-інтелектуальній творчості науку й релігію, практичну та дієву медицину з глибокою живою релігійною вірою. Він пропонує, наприклад, зробити акцент на спадщині всесвітньо відомого одеського хірурга-офтальмолога Володимира

Філатова та святителя Луки (В. Войно-Ясенецького), який був лауреатом Сталінської премії за свої досягнення в галузі медицини. Проте ця пропозиція залишається лише декларативною і далі не розгортається. Не зовсім зрозуміло, в чому, на думку автора, ідеї та практики видатних православних медиків конгеніальні базовим, внеконфесійним засадам «Духовної медицини» Абу Бакра ар-Разі.

3. Одним з важливих концептів даної роботи є «цілісність», «холізм» (холістична медицина, наприклад). При цьому в тексті роботи ми не знаходимо необхідних пояснень щодо розуміння цілісності, холізму саме в контексті авторського задуму. Вказані терміни використовуються як samozрозумілі. Але ж вони мають бути чітко визначені та проаналізовані.

4. На наш погляд, автор дисертаційного дослідження не зовсім чітко розрізняє в тексті роботи зміст понять «духовне» та «психічне», іноді використовує їх як синоніми. Можливо це частково пояснюється тим, що сам Абу Бакр ар-Разі відповідно до рівня розвитку психологічної науки своєї епохи, також не повністю розуміє специфіку психічного на відміну від духовного. Цей недолік знаходимо і в тексті англійської анотації. Терміну «психіка» відповідає англійський аналог «psyche», проте в англійській версії знаходимо термін «spirit»

В цілому викладені зауваження та побажання не знижують науково-теоретичної та практичної цінності роботи і не ставлять під сумнів її результати.

Дисертаційна робота Рахіма Аміра Хусейна «Духовна медицина» Абу Бакра ар-Разі є самостійним, завершеним науковим дослідженням, яке містить нові наукові результати, що у сукупності вирішують актуальну для розвитку сучасної соціальної філософії проблему. За своїм змістом, науковою і практичною значимістю результатів дослідження відповідає вимогам пунктів 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів» (затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 зі змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України від 19.09.2015 р. № 656, від 30.12.2015 р. № 1159, від 27.07.2016 р. № 567), а її автор Рахім Амір Хуссейн заслуговує на

присудження наукового ступеня кандидата філософських наук зі спеціальності
09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

Офіційний опонент:

Професор кафедри мистецтвознавства

та загальногуманітарних дисциплін

Міжнародного гуманітарного університету,

д. філос.н., професор

І. В. Єршова-Бабенко

Бідме засвідчую

Завідувач канцелярії

В.О.Горбаньова В.О.Горбаньова